

ПОЛІПШЕННЯ МОДЕЛЮВАННЯ В АНАЛІЗІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

Розглянуто проблему використання засобів моделювання при проведенні досліджень з економічного аналізу. Подано критичну оцінку сучасного стану застосування побудови моделей та надано рекомендації стосовно поліпшення методики моделювання при аналізі підвищення ефективності використання виробничих ресурсів вітчизняних підприємств.

The problem of utilization of means of simulation in course of investigations in economic analysis is regarded. The modern methods of mathematical models construction are described. Recommendations concerning the improvement of simulation methods for analysis of the production resources utilization effectiveness in Ukrainian enterprises are given.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема використання засобів моделювання при проведенні досліджень з економічного аналізу стає особливо актуальною з поглибленням ринкових засад господарювання у зв'язку з необхідністю подальшого підняття наукового рівня управління підприємствами в умовах численних ризиків, які притаманні ринковій економіці, а також у зв'язку з необхідністю вирішення практичних завдань раціонального використання виробничих ресурсів й запобігання фактів банкрутства вітчизняних підприємств в умовах обмеженості власних виробничих ресурсів та підвищення вартості енергетичних ресурсів, які вітчизняні підприємства поки ще експортують з інших країн.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. З метою розв'язання поставленої проблеми автором проведено дослідження різних літературних джерел щодо стану аналізу ефективності [1, с.170–187; 2, с.87–125; 3, с.117–130; 4, с.56–107; 5, с.54–210; 6, с.135–146]. Ця проблематика досліджувалася у працях М. А. Болюха, В. З. Бурчевського, М. І. Горбатюка, В. О. Меца, О. П. Крижанівської, Є. В. Мниха. Крім цього, проведено ознайомлення з досвідом роботи вітчизняних підприємств, яке свідчить про ігнорування засобів моделювання в практичному аналізі ефективності їхнього виробництва.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз літературних джерел та матеріалів практики дозволив виділити такі невирішені аспекти загальної проблеми:

- визначення складу показників ефективності виробництва, які необхідно застосовувати при моделюванні в аналізі підвищення ефективності виробництва вітчизняних підприємств;
- уточнення зв'язків між постановою окремих завдань аналізу підвищення ефективності виробництва та вибором принципів побудови відповідних економічних моделей;
- проведення чіткого розмежування між факторами та факторними показниками під час побудови економічних моделей;
- поширення використання прийомів моделювання при такому найважливішому етапі аналізу як виявлення резервів підвищення ефективності виробництва.

Постановка завдання. Мета статті – визначення розбіжностей в методиці моделювання при проведенні аналізу підвищення ефективності виробництва вітчизняних підприємств та розробка конкретних рекомендацій щодо поліпшення стану аналізу ефективності використання виробничих ресурсів вітчизняних підприємств на основі використання економічного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На основі проведеного дослідження досвіду зарубіжних та вітчизняних підприємств були отримані такі результати:

1. Підвищення ефективності виробництва є найважливішою проблемою світової економіки, у тому числі й вітчизняної;

2. Успішному розв'язанню завдань, які пов'язані з вирішенням вказаної проблеми, є моделювання, тобто представлення процесів підвищення ефективності виробництва у загальному вигляді для встановлення тенденцій та головних факторів, а також для виявлення резервів економічного розвитку.
3. Ознайомлення з літературними джерелами та практикою господарювання свідчить про недостатній розвиток моделювання та наявність розбіжностей в методичних підходах до нього в процесі аналізу підвищення ефективності вітчизняного виробництва.
4. Моделювання, яке використовується у повсякденній практиці, носить локальний та спрощений характер. Воно застосовується в основному при вирішенні другого загального завдання аналізу, тобто щодо характеристики зв'язків між окремими факторами та результатом їх дії шляхом побудови адитивних, мультиплікативних, кратних чи змішаних моделей.
5. Побудова факторних моделей проводиться іноді некоректно, бо у якості економічних факторів, тобто внутрішніх, діючих сил зміни ефективності виробництва та критеріїв їх оцінки, деякими авторами застосовуються прості складові розрахунків загальних показників виробництва (наприклад, в роботах В. О. Мец, В. І. Юденко та інших).

Порушення методичних принципів побудови та використання факторних моделей проявляється також у відсутності дотримання методичного принципу обумовленості вибору прийомів аналізу самим змістом та типом економічних моделей, за допомогою яких надається характеристика процесів підвищення ефективності виробництва. Це призводить до отримання помилкових результатів аналізу через факти некоректного застосування різних прийомів аналізу. Особливо зазначене має місце при використанні прийому ланцюгових підстановок, а саме щодо тієї частки змішаних моделей, яка, по суті, характеризує адитивні зв'язки. Прикладом таких порушень є використання цього прийому при визначенні окремого впливу зміни основних фондів та оборотних засобів на рівень рентабельності, що є важливим критерієм ефективності виробництва.

Для належного використання моделювання при проведенні аналізу підвищення ефективності виробництва, на думку автора, необхідно усунути вказані вище, а також деякі інші, недоліки в його методиці, які існують в економічній літературі та в практиці.

У публікаціях останніх років існують суттєві розбіжності щодо показників системи ефективності виробництва. Це стосується перш за все показників ефективності використання виробничих ресурсів, з допомогою яких безпосередньо надають таку характеристику. Стосовно них сучасний аналіз показників ефективності використання виробничих ресурсів у економічній літературі та практиці нерідко пов'язують лише із змінами обсягів виробництва підприємства, а також з оцінкою змін цих показників у динаміці.

При такому підході не береться до уваги необхідний для ефективного управління виробництвом можливий вплив використання виробничих ресурсів на такі важливі кінцеві показники роботи підприємства, як обсяг реалізації та прибуток від операційної діяльності підприємства, що не стимулює раціонального використання виробничих ресурсів.

Розглядаючи склад так званих кінцевих показників ефективності, до яких відносять фінансові результати підприємства, потрібно відзначити існування різних точок зору щодо зазначеного. М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк надають таку характеристику складу системи показників фінансових результатів щодо поточного аналізу: «На підприємстві використовуються такі показники фінансових результатів: доходи від реалізації продукції; доходи від інших операцій; доходи від надзвичайних операцій» [1, с.171].

На думку автора, із цим не можна погодитися. Названі вище показники не є фінансовими результатами, бо характеризують лише отримані доходи без вилучення з них відповідних витрат. Вони просто використовуються для подальших розрахунків фінансових результатів, якими можуть бути лише прибутки або збитки. Потребує уточнення й оцінка сутності такого показника, як валовий фінансовий результат. Указані вище автори, до яких приєднується й В. О. Мец, називають його фінансовим результатом від реалізації [1, с.176; 2, с.64].

Як вважає автор, так можна називати лише кінцевий фінансовий результат від продажу, тобто прибуток чи збиток від основної операційної діяльності, який визначається

як різниця між чистим доходом підприємства й усіма витратами на реалізацію (у тому числі з урахуванням адміністративних витрат та витрат на збут).

Валовий прибуток або збиток є результатом порівняння чистого доходу лише з часткою витрат на реалізацію, тому він не може бути оцінюючим для характеристики фінансового результату від реалізації. Його призначення – інше, він дозволяє контролювати процес формування фінансового результату від реалізації та всього чистого прибутку (або збитку) підприємства.

Для поширеної характеристики використання всіх ресурсів підприємства, на думку автора, доцільно також доповнити існуючу систему показників ефективності використання виробничих ресурсів додатковими показниками, які розраховувати як відношення виручки від реалізації (доходу), а також прибутку від операційної діяльності підприємства до величини відповідних ресурсів: матеріальних, трудових та основних фондів, тобто показниками прибутковості (рентабельності) використання окремих виробничих ресурсів.

В умовах розвитку ринкової економіки необхідно розглядати результати кількісних та якісних змін у взаємозв'язку, тобто здійснювати комплексний взаємопов'язаний аналіз ефективності використання виробничих ресурсів та формування прибутку, завершуючи його аналітичними розрахунками по вияву резервів росту не тільки обсягу виробництва, а й прибутку, який можливо отримати за рахунок покращення використання всіх виробничих ресурсів.

Чітке визначення сутності й місця кожного з показників у загальній сучасній системі фінансових результатів, а також у системі показників ефективності виробництва буде сприяти належному вибору показників для побудови економічних моделей, а також удосконаленню методики аналізу та поліпшенню оцінки отриманих результатів завдяки більш коректному економічному моделюванню.

Необхідно також усунути некоректні підходи у виборі факторів зміни прибутку, які існують у сучасному поточному аналізі, що заважає належній побудові економічних моделей та не сприяє належній оцінці й раціональному використанню результатів аналізу фінансових результатів та підвищенню ефективності виробництва в цілому. Так, деякі автори (наприклад, В. Юденко, В. О. Мец) розглядають фактори прибутку підприємства як складові частини його розрахунку: «...можна розрахувати вплив чинників на зміну загальної суми прибутку, яку викликає зміна її складових частин, які водночас і є чинниками» [2, с.64]. Це призводить до того, що названий автор вважає зміну валового прибутку фактором загального прибутку від операційної діяльності [2, с.67–68].

Вказаний вище некоректний підхід призводить ще й до того, що знаходячи, по суті, вплив на прибуток зміни цін, В. О. Мец називає отриманий результат впливом зміни виручки від реалізації продукції [2, с.69]. Отже, таким чином автор отримує неадекватну оцінку результатів одного з напрямків фінансового аналізу підприємства, що не може бути належної базою для урахування поточного аналізу для наступного стратегічного аналізу фінансових результатів.

Точніше, на думку автора, визначення сутності цих складових частин здійснює О. Кононенко [3, с.60]. Автор вважає ці складові прибутку лише факторними показниками, а не самими факторами. Чинниками прибутку від реалізації вона вважає зміну обсягу та структури реалізації. З цим можна погодитись, якщо дотримуватися розподілу факторів за різними порядками деталізації, наприклад, на фактори першого та другого порядку. У такому разі зміну обсягу та реалізації треба вважати факторами першого порядку, а більш детальними й глибинними – інші.

Автор вважає, що глибинними факторами є за своєю сутністю лише техніко-економічні та організаційні заходи, бо це відповідає наданій в економічній енциклопедії характеристиці їх сутності як дійових сил процесу підвищення ефективності виробництва та реалізації продукції. Саме ці фактори викликають різні зміни в ефективності виробництва, що відбиваються як у змінах обсягу виробництва та реалізації, а також у змінах окремих витрат, тобто собівартості продукції, й у кінцевому результаті – у змінах фінансових результатів підприємства. Отже, на такі фактори й потрібно спиратися при побудові моделей, які використовують при аналізі показників підвищення ефективності виробництва.

Ще одним із напрямків моделювання показників підвищення ефективності виробництва є урахування результатів мобілізації резервів, особливо резервів росту прибутку підприємства.

Автор поділяє думку деяких авторів (М. А. Болюх, В. З. Бурчевського та ін.), які виділяють у процесі виявлення резервів три етапи: аналітичний, на якому виявляють і кількісно оцінюють резерви; організаційний – коли розробляють комплекс інженерно-технічних, організаційних, економічних і соціальних заходів для забезпечення використання виявлених резервів; функціональний – на якому практично реалізують заходи і контролюють їх виконання.

Але, на думку автора, не можна повністю підтримати тих же авторів стосовно такого розподілу можливих напрямків мобілізації резервів збільшення прибутків: за рахунок збільшення обсягу випуску продукції (робіт, послуг); за рахунок зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції; за рахунок економії та раціонального використання коштів на оплату праці робітників та службовців; за рахунок запровадження досягнень науково-технічного прогресу в результаті чого зростає продуктивність праці [1, с.182].

Автор статті вважає, що дослідники при цьому розподілі порушили такий важливий принцип методики пошуку резервів, як принцип запобігання повторного розрахунку резервів. Автор стверджує це тому, що останні два напрямки не грають окремих ролей, а входять за своєю економічною сутністю до інших. Так, наприклад, резерв за рахунок економії і раціонального використання коштів на оплату праці робітників та службовців є по суті складовою частиною другого напрямку – резервів росту прибутку за рахунок зниження витрат на виробництво і реалізацію продукції. Резерв за рахунок запровадження досягнень науково-технічного прогресу в результаті чого зростає продуктивність праці, призводить до росту обсягу випуску продукції (тобто відноситься до першого напрямку) і водночас – до зниження умовно-постійних витрат завдяки збільшенню обсягів виробництва та реалізації продукції (тобто його можна віднести частково й до другого напрямку).

Отже, на думку автора, при моделюванні підвищення ефективності виробництва з використанням показника можливого збільшення прибутку доцільно виходити із мобілізації резервів його росту за рахунок впровадження організаційно-технічних заходів підвищення ефективності виробництва.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для усунення існуючих недоліків, на думку автора, необхідно: ширше використовувати моделювання на третьому етапі аналізу, тобто при вирішенні найважливішого його завдання – виявленні резервів підвищення ефективності виробництва; перейти від використання досить спрощених локальних моделей до поширеного використання комплексних моделей; поставити моделювання на єдину методичну основу через побудову моделей на базі факторів технічного прогресу, тобто запровадження нової техніки та передових технологій, а також поліпшення організації виробництва, що є головним шляхом підвищення ефективності світового сучасного виробництва.

Запровадження у практику роботи цих рекомендацій буде сприяти поліпшенню стану вітчизняного аналізу ефективності виробництва, при чому не тільки поточного, а й на перспективу.

Список використаної літератури

1. Болюх М. А. Економічний аналіз: [навч. посіб.] / М. А. Болюх, В. З. Бурчевський, М. І. Горбатюк. – К.: КНЕУ, 2003. – 540 с.
2. Мец В. О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: [навч. посіб.] / В. О. Мец. – К.: Вища шк., 2003. – 278 с.
3. Кононенко О. Аналіз фінансової звітності / О. Кононенко. – Х.: Фактор, 2003. – 148 с.
4. Сучасний економічний аналіз господарюючих суб'єктів: [за ред. к.е.н., проф. О. П. Крижановської, к.е.н., проф. А. В. Сосновського]. – Одеса: Пальміра, 2008. – 232 с.
5. Попович П. Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання: [підруч.] / П. Я. Попович. – К.: Знання, 2008. – 630 с.
6. Мних Є. В. Економічний аналіз діяльності підприємства: [підруч.] / Є. В. Мних. – К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 514 с.

Прийнято до друку 14.02.2012